

علم أصول الفقه

٢١ - ٩ - ٩١ مبادئ مختص تصديقي

دراسات الأستاذ:
مهدي الهادي الطهراني

حجیت ظهور زمان صدور

- در لسان فقها، این مبنا به شکل دیگری نیز مطرح شده است. آنها می‌گویند: فقیهی که امروز قصد استنباط احکام را دارد، باید خودش را به زمان نص برساند و خود را مخاطب آیه یا روایت قرار دهد. آن معنایی که در آن صورت از آیه یا روایت می‌فهمد، برای او حجت خواهد بود.
- این بیان، عبارت دیگری از همان چیزی است که گفتیم. در واقع در اینجا هم معیار حجیت، معنایی است که در زمان صدور، زمینه‌ی فهمش وجود دارد.

حجیت ظهور زمان صدور

- تمام هنر فقیه در استنباط از آیات و روایات همین است که دریابد چه معنایی در زمان صدور از این آیه یا روایت قابل فهم بوده است. اختلاف علما هم در حوزه‌ی الفاظ به همین جا بر می‌گردد. هر کدام به استناد ادله و شواهدی، یک معنا را معنای قابل فهم در زمان صدور می‌دانند. البته بخشی از آن ادله، قواعد اصولی و قواعد فقهی است و بخشی دیگر خاص لفظ مورد بحث است که استدلال خاص فقهی را تشکیل می‌دهد. مثل لفظ صعید که در مورد تیمم وارد شده و در معنای آن بحث است.

حجیت ظهور زمان صدور

- علما با تمام اختلافات و تفاوت‌هایی که در فتوا دارند، همه بر این نکته متفقند که معنای ادعا شده، همان معنایی است که زمینه‌ی فهمش در زمان صدور وجود داشته است.
- اگر بدانند معنایی در آن زمان اصلاً زمینه‌ای نداشته است، یقیناً آن را بر آیه و روایت حمل نمی‌کنند. بدین ترتیب همه‌ی کسانی که در دایره‌ی استنباطات فقهی وارد می‌شود، این مبنا را اصلی مسلم می‌شمارند.

حجیت ظهور زمان صدور

- جا دارد در اینجا به چند مثال که مبنا را واضح تر می کند، اشاره نماییم:

حجیت ظهور زمان صدور

- - فقیه عصر ما با برخورد به آیهی «اوفوا بالعقود»، تأیید شرعی هرگونه عقد عقلایی را استفاده می‌کند.
- این استفاده نتیجهی چند مطلب است:
- ۱. «اوفوا» امر است و وفا را واجب می‌کند.
- ۲. وجوب وفا دلالت بر صحت و انعقاد عقد دارد.
- ۳. «العقود» جمع محلی به ال است که از ادات عموم شمرده می‌شود.

حجیت ظهور زمان صدور

- در تعیین مصداق عقد، فقیه به معنایی که در نزد عقلا وجود داشته، مراجعه می‌کند. عقد یا قرارداد آن است که دو عاقل، دو قرار و دو بنای اعتباری را به یکدیگر مرتبط کنند. با استناد به مطالب فوق، نتیجه می‌گیرد که شارع هر چه را که در نزد عقلا، مصداق عقد باشد، با «اوفوا بالعقود» امضا کرده است.

حجیت ظهور زمان صدور

- واضح است در اینجا در صدور بیان آیه و دلالت آن نیستیم. ما فقط می‌خواهیم بگوییم فقیه با استناد به ظهور معنای امر و معنای ماده‌ی وفا و دلالت جمع محلی به ال به استنباط پرداخته است و در تعیین مصداق، معنایی را مورد نظر داشته که در زمان صدور فهمیده می‌شده است.

حجیت ظهور زمان صدور

- حال ممکن است عقلای زمان نص به دلیل عدم اطلاع، تمام آنچه را فقیه امروزی استنباط می‌کند، نفهمیده و چنین عمومی را استنباط نکرده باشند؛ اما این باعث نمی‌شود که بگوییم فهم فقیه ما قابل اعتنا و حجت نیست. زیرا آنچه اساس استنباط فقیه است - یعنی ظهور و صیغه‌ی امر در وجوب، معنای ماده‌ی وفا، ظهور جمع محلی به ال در عموم و معنای ماده‌ی عقد - مطالبی است که در زمان صدور آیه هم وجود داشته و همین معنا در آن زمان هم قابل فهم بوده است.

حجیت ظهور زمان صدور

- در واقع فقیه آن چیزهایی را اساس استنباط قرار داده که در آن زمان فهمیده می شده است. مسلماً اگر عقد یا وفا در زمان صدور، معنایی مغایر با آنچه امروزه استعمال می شود، داشت، فقیه آن معنایی را معیار استنباط خویش قرار می داد که در زمان نص به کار می رفت و معنای امروزی را بر آیه حمل نمی نمود.

حجیت ظهور زمان صدور

- بسیاری مصطلحات امروزی در علوم اسلامی در زمان صدور آیه یا روایت وجود نداشتند و در آن زمان از این الفاظ، معانی دیگری فهمیده می‌شده است. کلمه‌ی «حق» از آن جمله است که بعدها در اثر کاربرد فقها پیدا شده و در مقابل «حکم» قرار دارد. برداشت همین معنا از حق در آیات قرآنی موجب خطای فهم معنای مراد خواهد شد. ممکن است یکی از مصادیق حقی که در قرآن به کار می‌رود، همین معنایی باشد که در فقه مصطلح شده است؛ ولی معنای لغوی حق و معنایی که در زمان صدور، زمینه‌ی فهمش وجود داشته، غیر از آن معنای مصطلح است.

حجیت ظهور زمان صدور

- کلمه‌ی کراهت مثال دیگر از این اصطلاحات متأخر است. کراهت در معنای لغوی، هم با حرمت سازگاری دارد و هم با کراهت به اصطلاح امروزی. کراهت در اصطلاح امروزی مقابل وجوب، حرمت، استحباب و اباحه - اباحه به معنای اخص - است. از این رو، فقها گفته‌اند: روایتی که تعبیر کراهت در آن به کار رفته با روایت دیگری که ظهور در حرمت دارد، منافاتی ندارد و این دو با هم متعارض نیستند. زیرا مقصود از کراهت در روایت، امری که متنافی و متضاد با حرمت باشد، نیست.

حجیت ظهور زمان صدور

- «نجس» نیز در آیهی «انما المشركون نجس» به معنای امروزی که یک اصطلاح متأخر است، به کار نرفته است. بنابراین نجاست اهل کتاب به این شکل از آیه قابل استفاده نیست. مراد از نجس در اصطلاح قرآنی، پلیدی، قذارت و خبثت است و با نجس مصطلح که معنای خاصی دارد و احکام خاصی نیز بر آن مترتب است فرق دارد. لازم به ذکر است که در تعابیر روایی متأخر - زمان صادقین علیهما السلام - تعبیر تنجس و متنجس وجود دارد؛ اما شاید تعبیر نجس اصلاً در لسان روایت وارد نشده باشد.

حجیت ظهور زمان صدور

- - برخی به استناد آیهی «و أمر بالعرف» گفته‌اند: شارع تمام شیوه‌های عقلایی و روش‌های عرفی را در هر زمانی امضا کرده؛ اگرچه این روش‌ها و شیوه‌ها بعد از شارع به وجود آمده باشند.
- مورد استناد، کلمه‌ی «عرف» است که عرف هر زمانی را در بر می‌گیرد. در حالی که عرف به این معنا یک اصطلاح متأخر فقهی است که به عرف عام و عرف خاص نیز تقسیم می‌شود و عرفی که در قرآن به کار رفته، معنایی مغایر با آن دارد. عرف در اصطلاح قرآنی به معنای چیزی است که به لحاظ شرعی محبوبیت و مطلوبیت دارد و معروف و شناخته شده است.

حجیت ظهور زمان صدور

- . مائده، ۱.
- . امروزه بحث‌هایی در مورد حق و حکم، تفاوت‌ها و تشابه‌های آنها، مطرح است.
- . توبه، ۲۸.
- . اعراف، ۱۹۹.

دلیل حجیت ظهورِ زمان صدور

- مبنای مذکور برای علما امری مسلم بوده است. از این رو، آنها هیچ دلیلی بر این مطلب اقامه نکرده‌اند. اما وقتی به خصوصیت دین نگاه کنیم، می‌توانیم دریابیم که چرا علما چنین مطلبی را پذیرفته‌اند و چرا این مبنا برای همه‌ی آنها واضح بوده است.
- دین اسلام همچون دیگر ادیان الهی، مخاطبانی داشته و مطالبی را برای مخاطبان زمان نزول خویش بیان کرده است.

دلیل حجیت ظهورِ زمان صدور

- اگر پیام آور این دین - پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله - و تفسیر کنندگان آن - ائمه علیهم السلام - در بیان آیات و روایات، معنایی را که در آن زمان، زمینه‌ی فهم آنها وجود نداشته، اراده کرده باشند، یکی از دو صورت زیر رخ داده است:
 ۱. مخاطب آن زمان اصلاً نفهمیده آنها چه گفته‌اند.
 ۲. آنچه مخاطب درک کرده، غیر آن چیزی بوده که معصومان علیهم السلام می‌خواستند بیان نمایند.

دلیل حجیت ظهورِ زمان صدور

- هر دو صورت با حکمت هدایت و حکمت دین منافات دارد و از خداوند حکیم که منشأ دین است و کاری بدون دلیل و علت انجام نمی‌دهد، سر نمی‌زند، چراکه:
- در صورت اول غرض شارع از ارسال پیامبر و انزال کتاب و گماردن ائمه علیهم السلام حاصل نشده است. غرض آن بوده که مردم به واسطه‌ی آنها هدایت گردند، اما آنها به زبانی سخن گفته‌اند که مردم نفهمیده‌اند، پس این مردم هدایت نشده‌اند.

دلیل حجیت ظهورِ زمانِ صدور

- و در صورت دوم اضافه بر آنچه بیان شد، شارع باعث می‌گردد که مردم گمراه شوند. زیرا مردم چیزهایی از بیان شارع می‌فهمند که اراده نکرده است و آنچه شارع اراده کرده، زمینه‌ی فهمش وجود ندارد و این اغرای به جهل است.

دلیل حجیت ظهورِ زمان صدور

- بدون شک هر قدر هم که هدایت یک پیامبر همگانی باشد و همه‌ی نسل‌ها و همه‌ی زمان‌ها را در برگیرد، مخاطبان اولیه‌ی آن پیامبر از کسانی هستند که مقصود به هدایتند. اگر قرار بود هدایت وی مخصوص نسل‌هایی باشد که سال‌های آینده پا به عرصه‌ی جهان می‌گذارند، چرا زودتر از زمان آنها مأمور به هدایت شده است؟ چرا در زمانی حضور یافته که مردم از زبان او چیزی نمی‌فهمند یا آنچه می‌فهمند مغایر اراده‌ی او است؟ یقیناً از توان خداوند تبارک و تعالی خارج نبوده که پیامبر را در همان زمان فهم کلامش قرار دهد. پس حتماً پیامبر در زمانی به رسالت مأمور شده که امکان هدایت مخاطبان اولیه نیز وجود داشته است و این همان چیزی است که در صدد اثبات آن هستیم.

دلیل حجیت ظهورِ زمان صدور

- به عبارت دیگر اگرچه شارع با علم بی-نهایت خویش می‌تواند به زبانی صحبت کند که آیندگان بفهمند؛ اما محدودیت اولیه اقتضا می‌کند شارع زبانی را به کار بندد که امکان فهم آن برای مخاطبان وجود داشته باشد. نامتناهی بودن علم شارع باعث نمی‌شود که از الفاظ خویش معانی نامتناهی اراده کند.